

Bartłomiej Przybysz

Komenda Miejska Państwowej Straży Pożarnej m.st. Warszawy
Wydział Techniczny

Bogu na chwałę, ludziom na pożytek

Problematyka dziejów ruchu strażackiego znajduje się w kręgu zainteresowań wielu profesjonalnych historyków i popularyzatorów nauki. Kluczową rolę w kreowaniu badań odgrywają dwa ośrodki – Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego oraz Muzeum Niepodległości, blisko współpracujące ze Związkiem Ochotniczych Straży Pożarnych RP. Pokłosiem tej kooperacji są liczne spotkania naukowe, jak chociażby wspólna konferencja „Strażacy a niepodległość 1863–2023” zorganizowana 4 maja 2023 roku w Dzień Świętego Floriana. Inną aktywnością są wydawnictwa książkowe. W ostatnim czasie ukazały się trzy rzetelne i ciekawe monografie podejmujące problematykę strażacką, które chciałbym omówić w niniejszej recenzji.

**Adam Norbert Jaruga, *Działalność Straży Ogniwych
Ochotniczych w guberni piotrkowskiej***

Opracowanie przenosi czytelnika w czasy zaboru rosyjskiego oraz przedstawia historię lokalnych straży pożarnych guberni piotrkowskiej. Autorem książki jest dr Adam Norbert Jaruga – dyrektor szkoły podstawowej w Koninie, radny powiatu częstochowskiego oraz prezes Ochotniczej Straży Pożarnej w Rudnikach. Wydawnictwo stanowi pokłosie doktoratu Jarugi, obronionego w Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie (obecnie Uniwersytet Jana Długosza w Częstochowie).

Książka prezentuje problematykę straży ogniowych w guberni piotrkowskiej w latach 1867–1915. Gubernia została utworzona w 1867 roku i funkcjonowała aż do wkroczenia wojsk niemieckich

i austriackich podczas I wojny światowej. W skład mocno uprzemysłowionej jednostki administracyjnej wchodziły miasta, takie jak Łódź, Częstochowa oraz Zagłębie Dąbrowskie.

Rozprawa prezentuje nie tylko pracę jednostek przeciwpożarowych, ale także ich rolę kulturotwórczą i patriotyczną w kreowaniu narodowego i polskiego charakteru społeczeństwa guberni piotrkowskiej. To właśnie ta kwestia, czyli rola straży ogniowych jako „ostoi polskości” stanowi bardzo istotne zagadnienie dla dr. Jarugi. Autor nie zapomniał również o roli straży jako spoiwa łączącego przedstawicieli społeczności różnych kultur, wyznań i narodów.

Rozprawa jest oparta na gruntownych badaniach archiwalnych (Archiwum Główne Akt Dawnych, Archiwum Ochotniczej Straży Pożarnej w Częstochowie, Archiwum Państwowe w Częstochowie, Łodzi, Piotrkowie Trybunalskim), licznych źródłach drukowanych, relacjach i opracowaniach. Praca badawcza i zaangażowanie autora w odnalezienie rzetelnych informacji są godne uznania.

Działalność Straży Ogniowych Ochotniczych w guberni piotrkowskiej nie tylko przekazuje informacje o lokalnych strażakach, ale także prezentuje miejscową społeczność i jej dziedzictwo czasów zaborów. Dr Jaruga w przystępny sposób przedstawia rozwój strażackiego ruchu ochotniczego w guberni piotrkowskiej. Książka stanowi nieocenione źródło informacji dla wszystkich zajmujących się historią regionu okresu zaborów.

Mateusz Ratyński, Maksymilian Włodarczak 1890–1983.

Działacz strażacki i powstaniec wielkopolski z Czarnkowa

Książka to rzetelnie opracowana biografia lokalnego bohatera Ziemi Nadnoteckiej. Autorem pracy jest dr Mateusz Ratyński, kierownik Działu Naukowo-Badawczego Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego, doświadczony biograf i historyk, a prywatnie prawnik Włodarczaka.

Maksymilian Włodarczak żył w latach 1890–1983. Ukończył niemiecką szkołę powszechną. Jako dwudziestolatek został wcielony na dwa lata do Armii Cesarstwa Niemieckiego. Po zakończeniu służby pracował fizycznie jako rębacz węgla w jednej z kopalni na terenie Nadrenii (1912–1914). W okresie I wojny światowej walczył w wojsku niemieckim, w szeregach 6. Zachodniopomorskiego Pułku Piechoty nr 149 i dosłużył się stopnia kaprała (sierżanta). Brał udział

w najważniejszych bitwach I wojny światowej, m.in. nad Sommą (1914) i pod Verdun (1916).

Wraz z końcem Wielkiej Wojny Włodarczak wrócił w październiku 1918 roku do Czarnkowa i włączył się w działalność niepodległościową. Został członkiem Rady Robotniczo-Żołnierskiej oraz Powiatowej Rady Ludowej, objął również dowództwo piętnastoosobowej Straży Bezpieczeństwa, która pilnowała porządku w mieście. W trakcie Powstania Wielkopolskiego dowodził kompanią przy I baonie czarnkowskim mjr. Zdzisława Orłowskiego. Walczył w bitwach o Czarnków, Romanowo, Chodzież, Nakło, Budzyń, Walkowice i Węglewo. Szczególnie zasłużył się 13 stycznia 1919 roku w potyczce w rejonie Romanowa.

W okresie II RP Włodarczak pracował jako policjant (1919–1921) i urzędnik czarnkowskiego magistratu (1921–1939). Działał społecznie w ruchu strażackim. Był powiatowym naczelnikiem pożarnictwa w Czarnkowie (1926–1934 i 1935–1939), zastępcą naczelnika (1921–1935) oraz naczelnikiem Ochotniczej Straży Pożarnej w Czarnkowie (1935–1939). Działał również na forum lokalnego ruchu kombatanckiego jako jeden z liderów Towarzystwa Powstańców i Wojaków, Związku Weteranów Powstań Narodowych RP 1914–1919 oraz Związku Powstańców Wielkopolskich.

W trakcie II wojny światowej, zagrożony niemieckimi represjami, był zmuszony do ucieczki z Czarnkowa. Przebywał pod fałszywym nazwiskiem Edward Nowak początkowo w Poznaniu, następnie od 1940 roku w Warszawie, gdzie pracował w tartaku. Dołączył do konspiracyjnych struktur Armii Krajowej. W sierpniu 1944 roku walczył w Powstaniu Warszawskim, podczas którego został ciężko ranny.

Po zakończeniu okupacji niemieckiej wrócił do Czarnkowa i włączył się w odbudowę miasta. Początkowo należał do opozycyjnego wobec komunistów mikołajczykowskiego Polskiego Stronnictwa Ludowego. Pracował jako powiatowy instruktor do spraw pożarnictwa przy Starostwie Powiatowym w Czarnkowie (1945–1950), a następnie jako powiatowy komendant Straży Pożarnej w Czarnkowie (1950). W okresie wzmożonej stalinizacji życia publicznego był represjonowany przez komunistów. Po odwilży październikowej 1956 roku zasiadał w lokalnych władzach Związku Bojowników o Wolność i Demokrację.

Szczególną zaletą publikacji jest solidna kwerenda archiwalna, w Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Poznaniu, Szczecinie i Warszawie, Archiwum Urzędu Kombatantów do Spraw Osób

Represjonowanych, Archiwum Państwowym w Poznaniu, Archiwum Państwowym w Poznaniu Oddział w Pile, Archiwum Prezydenta RP, Muzeum Ziemi Czarnkowskiej, Muzeum Okręgowym w Pile. Autor przeprowadził również wywiady z wnukami Włodarczaka, skorzystał z opracowań oraz źródeł wydanych, podejmujących zagadnienia historii ruchu strażackiego, Czarnkowa i jego mieszkańców oraz ruchu kombatanckiego. Wnikliwość, staranność, obiektywizm i zaangażowanie autora pozwoliły na znakomite odwzorowanie życia i działalności lokalnego bohatera. Styl pisarski dr. Ratyńskiego jest zrozumiały i przystępny, co sprawia, że lektura jest angażująca. Czytelnik poznaje nie tylko losy Włodarczaka, ale także kontekst społeczny, polityczny oraz historyczny Czarnkowa i Ziemi Nadnoteckiej. Opracowanie poszerza wiedzę dotyczącą ruchu przeciwpożarowego i stanowi świetne uzupełnienie publikacji autorstwa historyka płk. Władysława Pilawskiego. Ponadto praca jest doskonale uzupełniona licznymi ilustracjami, fotografiami i dokumentami z epoki. Dobrze dobrane materiały wizualne dodają autentyczności przedstawionej historii.

Ochotnicze Straże Pożarne. Pamięć. Historia. Współczesność,
pod red. Janusza Gmitruka i Tadeusza Skoczka

Książka redagowana przez dyrektorów Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego i Muzeum Niepodległości ma charakter ogólnej syntezy poświęconej dziejom OSP. Prezentowane teksty obejmują szeroki wachlarz tematyczny i chronologiczny, przypominają stulecie zorganizowanego ruchu strażackiego w dwudziestopięciolecie samorządu województwa mazowieckiego. Stanowiły też element obchodów tegorocznego święta Floriana. Największą zaletą artykułów jest ich przystępność oraz nowatorska tematyka, która wzbudza autentyczną ciekawość czytelnika.

Publikacja składa się z sześciu rozdziałów. Rozpoczyna się wstępem Janusza Gmitruka i Tadeusza Skoczka, który wprowadza czytelników w zagadnienie. Kolejni autorzy skupiali się na różnych aspektach historii ochotniczych straży pożarnych. Prof. dr hab. Adam Czesław Dobroński z Uniwersytetu w Białymstoku przedstawia refleksje historyka, analizując etos strażacki i jego ewolucję na przestrzeni czasu. W artykule podkreśla rolę OSP jako czynnika podbudowującego dumę z „małych ojczyzn”, integrującego społeczność lokalną, usprawniającego obieg informacji, podejmującego się mediacji, inicjującego przedsięwzięcia kulturalne, sportowe i rekreacyjne. W kolejnym rozdziale dr Janusz Gmitruk

z MHPRL skoncentrował się na sojusznikach ochotniczych straży pożarnych w Polsce, tj. Kółkach Rolniczych i Kołach Gospodyń Wiejskich, Ludowych Zespołach Sportowych, wiejskim amatorskim ruchu artystycznym, Związku Młodzieży Wiejskiej oraz ogólnie ruchu ludowym na przestrzeni lat.

W monografii dr Tadeusz Skoczek (MN) pisał o Janie Pawle II i jego relacjach z polskimi strażakami. Opisał szczegółowo spotkania Papieża-Polaka z strażakami na przestrzeni lat, podkreślając religijne aspekty służby przeciwpożarowej. Jak zauważył:

Strażacy „od zawsze” deklarowali przywiązanie do wiary. Pożary były przerażającymi faktami często niemożliwymi do opanowania. Wtedy jedynym ratunkiem stawała się modlitwa. Dziś, kiedy już z żywiołem potrafi się walczyć, potrafi zapobiegać, stare i tradycyjne hasło: „Bogu na chwałę – ludziom na pożytek” nie traci aktualności, nabiera nowych znaczeń (s. 65).

Książka zawiera również wiele informacji o historii ruchu przeciwpożarowego w okresie II wojny światowej. Dr Beata Michalec z Muzeum Niepodległości przygotowała rozdział poświęcony Warszawskiej Straży Ogniowej w czasie kampanii wrześniowej 1939 roku. Przedstawiła również ciekawy zarys historii stołecznego ruchu strażackiego. Kolejny artykuł, oparty na niemieckich źródłach, przygotował dr Paweł Bezak z Muzeum Harcerstwa. Skoncentrował się w nim na temacie umundurowania straży pożarnych na terenie Generalnego Gubernatorstwa w latach 1939–1945. Książka kończy się rozdziałem mgr Haliny Murawskiej z Muzeum Niepodległości, która przedstawiła materiały źródłowe dotyczące historii straży ogniowej, zgromadzone w zbiorach Muzeum Niepodległości w Warszawie.

Bartłomiej Przybysz

Adam Norbert Jaruga, *Działalność Straży Ogniowych Ochotniczych w guberni piotrkowskiej*, Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego, Warszawa 2022, ss. 217.

Mateusz Ratyński, *Maksymilian Włodarczak 1890–1983. Działacz strażacki i powstanie wielkopolski z Czarnkowa*, Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego, Warszawa 2023, ss. 108.

Ochotnicze Straże Pożarne. Pamięć. Historia. Współczesność, pod red. Janusza Gmitruka i Tadeusza Skoczka, Wydawnictwo Muzeum Niepodległości, Warszawa 2023, ss. 132.